

İBRAHİM EN-NEHAİ'NİN İÇTİHATLARINDA ZAHİR VURGUSU
APPARENT EMPHASIS IN İBRAHİM AN-NAHAI'S JURISPRUDENCE

EYÜP ERTAN

Doktor. Milli Eğitim Bakanlığı. İslam Hukuku ABD .
PhD. Ministry of Education,
Department of Islamic Law
eyupertan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5306-0424>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Arařtırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Received: 25 Mart/March 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 31 Mart/March 2022

Yayın Tarihi / Published: 31 Mart/March 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart/March

Yıl / Year: 2022 *Sayı – Issue:* 13 *Sayfa / Pages:* 5-23.

Atıf/Cite as: Ertan, Eyüp. "İbrahim en-Nehai'nin İctihatlarında Zahir Vurgusu – Apparent Emphasis in Ibrahim an-Nahai's Jurisprudence". İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi- Journal of Islamic Sciences Researches 13 (Mart/March 2022): 5-23.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software. <http://www.islambilimleri.com>

Copyright © Published by Journal of Islamic Sciences Researches, Samsun, Turkey. All rights reserved.

İBRAHİM EN-NEHAİ'NİN İÇTİHA TLARINDA ZÂHİR VURGUSU

Öz: İbrahim en-Nehaî İslam Hukuku'nun teşekkül dönemi fakihlerindendir. Nehaî, Kûfe'de yaşamıştır. Kaynaklarda ilim öğrenmek amacıyla Kûfe'den başka yerlere gittiğine dair bilgi yer almamaktadır. Hanefî mezhebinin esas kurucularının Abdullah b. Mes'ûd ile başlayan ilim halkası olduğu yönünde bir kanaat de mevcut olmakla birlikte, Nehaî, Ebû Hanîfe'nin ilmi ve fikri yapısının oluşmasında etki eden en önemli şahsiyetlerden bir tanesidir. Nehaî naslarının zâhirî/ lafzî manalarına göre hüküm verdiği genellikle herhangi bir tevil ve yoruma başvurmadığı nasların hakiki manalarını dikkate aldığı mecaza sapmadığı görülmektedir. Bu yazının amacı Nehaî'nin icthadlarında zâhire itibar etmesinin sebep ve sonuçlarını analiz etmek ve Nehaî'nin zâhiri yönüne dikkat çekmek olacaktır. Bunun yanında Nehaî'nin nasları yorumlamasına örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nehaî, Ebû Hanîfe, Kûfe, zâhir, tevil.

APPARENT EMPHASIS IN İBRAHİM AN-NAHAİ'S JURISPRUDENCE

Abstract: Ibrahim an-Nehai is one of the jurists of the formation period of Islamic Law. Nehai lived in Kufa. There is no information in the sources that he went to other places except for Kufe to learn science. Although there is an opinion that there is a scholarly circle that started with Abdullah b Mas'ud who is the main founders of the Hanafi school, Nehai is one of the most important figures who influenced the formation of Abu Hanifah's scientific and intellectual structure. It is seen that the Nehaî texts judge according to their literal/literary meanings, do not resort to any interpretation, and take into account the real meanings of the texts and do not deviate from the metaphor. The purpose of this article will be to analyze the reasons and consequences of Nehaî's reliance on the apparent in his ijthads and to draw attention to his outward side. In addition, the examples of Nehaî's interpretation of texts will be given in this article.

Key Words: Nahaî, Abu Hanifa, Kufa, apparent, interpretation.

Giriş

İbrahim en-Nehaî İslam Hukuku'nun teşekkül dönemi fakihlerindendir. Nehaî, Kûfe'de yaşamıştır. Kaynaklarda ilim öğrenmek amacıyla Kûfe'den başka yerlere gittiğine dair bilgi yer almamaktadır. Hz. Ömer, Hz. Muaz b. Cebel, Hz. Ebû Musa el-Eşâri gibi sahâbilerin bilgi birikimlerinin yanında, İbn Mes'ûd, Alkame b. Kays, Kadı Şüreyh gibi tanınmış alimlerin ilmi birikimlerinin olduğu¹ bir ortamda ilim tahsil etmiştir. Nehaî'nin babası Yezîd b. el-Esved hadis râvisidir.² Nehaî'nin tek gözü görmediği halde ilim tahsiline devam etmiş, gençlik çağlarında Kûfe'nin Tabiîn neslinin ünlü fakih ve muhaddisi Mesrûk b. Ecda' (ö. 63/683[?]) ve Alkame b. Kays (ö. 62/682)'tan ders almıştır.³ Nehaî ilim öğrenmek için özellikle Alkame b. Kays ile beraber olmuş,⁴ ondan ilim tahsil etmiştir. Nehaî, hocasının yaptığı dersleri çok dikkatli dinlemiş ve anlatılanları ezberlemiştir.⁵

¹ Abdü'l-Vehhâb Hallâf, *İlmü usûli'l-fıkh ve hulûsâtü târihi't-teşri'il-İslâmî*, (Kahire: Matbaatü'l-Medenî, ts.) s. 245.

² Ebû Sa'd Abdü'l-Kerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, Abdurrahmân b. Yahyâ (thk.), (Haydarabât: Dairatü'l-Maârif el-Osmâniyye, 1963), C. III, s. 246.

³ Ebû Abdillâh Muhammed İbn S'ad b. Menî el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Muhammed Abdulkâdir Atâ (thk.), (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), C. VI, ss. 270-279.

⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî ez-Zehabî, *Siyerü A'lami'n-Nübelâ er-Risâle*, Şuayb el-Arnâvûtî (thk.), (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 1985), C. IV, s. 60.

⁵ İbn S'ad, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, C. VI, ss. 270-281.

Şa'bî, Nehaî fıkıh ehlininin bulunduğu ailede yetiştiğini, katıldığı ilim halkalarından aldığı hadis bilgisiyle evden aldığı fıkıh birikimini birleştirdiğini ifade etmektedir.⁶ Hanefî mezhebinin esas kurucularının Abdullah b. Mes'ûd ile başlayan ilim halkası olduğu yönünde bir kanaat de mevcut olmakla birlikte, Nehaî, Ebû Hanîfe'nin ilmi ve fikri yapısının oluşmasında etki eden en önemli şahsiyetlerden bir tanesidir.

A. Nehaî'nin Kufe Ekolündeki Yeri

Kûfe Rey Ekolü'nün oluşmasında etkili olan en önemli şahsiyetlerden birisi Nehaî'dir. Eserlerde yaygın olan "Fıkıh Abdullah b. Mes'ud ekti; Alkame suladı, Nehaî ekini biçti, Hammâd b. Ebî Süleyman harmanı kaldırdı, Ebû Hanîfe öğüttü (bilgileri kısımlara ayırdı), Ebû Yûsuf yoğurdu, Muhammed eş-Şeytani ekmek yaptı ve insanlar o ekmeği yemeye devam ediyorlar."⁷ sözü, mezhep silsilesindeki müctehidlerin tanınması, özellikle Nehaî'nin ilim silsilesindeki rolünü belirtmesi bakımından dikkat çekicidir.

Nehaî'nin yaşadığı birinci asır tedvîn, tasnif ve tenkît (cerh-ta'dîl) faaliyetlerinin henüz başlamadığı, hadislerin sözlü olarak nakledildiği, birkaç istisna dışında yazılı kaynakların henüz oluşturulmadığı bir dönemdi. İstisna niteliğindeki yazılı hadis kaynaklarına Abdullah b. Amr İbni'l-As'ın Sahîfe-i sâdika'sı,⁸ Beşîr b. Nahîk'in yazıp Hz. Ebû Hureyre'ye okuduğu, hadis kitabı örnek olarak verilebilir.⁹ Sahabe devrinde Hz. Ömer hadisleri toplamayı düşünmüş ancak Kur'an'la karışır ve Kur'an'ı terk ederler diye endişe ederek hadislerin toplanmasından vazgeçmiş,¹⁰ bu iş daha sonra Ömer b. Abdülazîz döneminde gerçekleştirilmiştir.¹¹

Nehaî yaşadığı bölge siyasi ve sosyal karışıklıkların yaşandığı Şîi, Mürcie ve Hâricîlerin yoğunlukta oldukları bir yerdi. Gruplar kendilerini destekleyen hadis varsa alıp kullanıyorlar ya da hadisleri tevil ederek görüşlerini destekliyorlardı. Eğer kendilerini destekleyen hadis bulamazlarsa, kendi grup ve taraftarlarını desteklemek için hadis uydurabiliyorlardı. Görüşlerini ispatlama yolunun hak ya da batıl olması önemli değildi.¹² Hadis rivayeti hususunda Râşit halifeler dönemindeki hassasiyetin yitirilmesinden dolayı, Nehaî hadis rivayeti ve hadisle amel konusunda seçici davranmıştır.¹³

Temelleri Hz. Peygamber döneminde atılan ehl-i rey ve ehl-i hadis yaklaşımları tâbîin döneminde henüz teşekkül edip bir müctehid etrafında toplanmamıştı. Bu dönem, insanların karşılaştıkları sorunları istedikleri âlime rahatça sorabildikleri bir dönemdi. Kûfe'de oluşmaya başlayan Ehl-i Rey ekolünün kurucularından olması dolayısıyla yaşadığı dönemde Nehaî'ye

⁶ Ebû Nu'aym, Ahmed b. İshâk b. Mihrân el-Esbahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiyâ*, (Beirut: Dârü's-Saâde, 1974), C. IV, s. 220; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrahim b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, Beirut: Dârü'r-Râidi'l-Arabî, 1976) s. 82.

⁷ Muhammed Emîn b. Ömer Abdilazîz İbn Âbidîn ed-Dımeşkî el-Hanefî, *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, (Beirut: Dârü'l-fikir, 1992), C. I, ss. 49-50.

⁸ Buhârî, İlim, 40.

⁹ İbn S'ad, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, C. VII, s. 166.

¹⁰ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. en-İbn Abdülber en-Nemeri, *Câmi'u beyâni'l-ilm*, Ebû'l-Eş'âs ez-Züheyrî (thk.), (Riyad: Dârü İbni'l-cevzi, 1994), C. I, s. 274.

¹¹ Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî el-Fârisî, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâî*, Muhammed Accâc el-Hatîb (thk.), (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1984) s. 373.

¹² Muhammed Muhammed Ebû Zehû, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1959) s. 96.

¹³ Nitekim İbn Abbas da bu duruma "Ne zaman ki insanlar hadis uydurup düzmece rivayetler yaptılar, biz de ancak güvenilir ve bizce tanınmış kişilerden rivayet ettik" diyerek işaret etmiştir. Geniş bilgi için bkz. Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, (Beirut: Darü't-Türâsî'l-Arabî, 1973), C. I, s. 80.

“Kûfe halkının fakihî” denilmiş,¹⁴ ondan sonra Irak Re’y ekolü “Irak fıkhi” (Irak ekolü) olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁵

Nehaî'nin daha çok sosyal hayatta görülen pratik meselelere, somut olaylara odaklandığı müşahede edilmektedir. Nehaî'nin görüşleri daha çok nazari görüşler değil, bilakis kaynağını Kur'an ve sünnet metinlerinden alan, mana ve hükümler içeren tatbiki mümkün olan amelî görüşlerdir. Nehaî'nin ifade edilen ictihad yöntemine yönelmesinde çok konuşmayı sevmeyen ve soru sorulmadıkça konuşmamaya çalışan kişilik yapısının da etkili olduğu söylenebilir.

Netice itibarıyla Nehaî vuku bulmuş meselelere çözümler üretmiş, farazi meselelere çözümler üretme yoluna gitmemiştir. Nehaî'nin fıkhi görüşleri incelendiğinde, hocası Alkame b. Kays ile paralellik arz ettiği, birçok konuda hocası ile benzer olduğu söylenebilir. Bunun sebebi bilgilerinin kaynağının İbn Mes'ud, Hz. Ömer ve Hz. Ali'ye dayanması olabilir.¹⁶

Kendisi fıkhnın sadece teorik yönüyle ilgilenmemiş, kısa bir süre mübaşir olarak Kadî Şureyh'in yanında görev yaparak hukuk pratiğini geliştirmiş, Şureyh'in ictihadlarının sonraki nesillere aktarılmasında önemli rol oynamıştır.¹⁷

Nehaî Ehl-i Rey'in dirâyet ile rivayeti birleştiren fakihlerindedir. Rivâyetsiz rey, reysiz de rivayetin müstakim olamayacağı görüşünü savunmuş,¹⁸ fetva verirken her meselede mutlaka bir delilinin olduğunu ifade etmiştir.¹⁹

Nehaî'nin büyük ve önemli bir fakih olduğu yaşadığı dönemdeki diğer fakihlerce de kabul edilmiştir. Nehaî'nin öldüğü gün defnedilmesinden sonra Şabî, “Nehaî'nin Hasan Basri'den daha fakih olduğunu, Kûfe, Basra ve Şam'ın hatta Mekke ve Medine'nin en fakih kişisini toprağa verdiklerini, onun geride kendisi gibi alim ve fakih bırakmadığını,²⁰ ölse de görüşleri sayesinde yaşayacağını, fikhî konularda yol göstermeye devam edeceğini” ifade ederek üzüntüsünü dile getirmiştir.²¹ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) “Nehaî'nin zeki, hafız ve sünnet bilgisine sahip bir kişi olduğunu” belirtmiştir.²²

Nehaî'nin sadece Kûfe halkı tarafından değil, diğer bölgelerde yaşayan insanlar tarafından da bilindiği anlaşılmaktadır. Nitekim Rey şehrinde yaşayan bir kadın “Kendisinin zengin olduğunu ancak hacca gitmek için yanında eşinin veya mahrem bir kişinin olmadığını” ifade eden mektup yazmış, Nehaî de onun bu durumda hacca gidemeyeceğini ifade etmiştir.²³

Devrinin âlimleri tarafından fıkhî otorite kabul edilen Nehaî hakkında, Saîd b. Cübeyr (ö. 99/713[?]) “Aranızda Nehaî varken benden ne fetvası istiyorsunuz?” demiş ve soruların ona

¹⁴ İbn S'ad, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, C. VI, ss. 290-291.

¹⁵ Muhammed es-Saâlebî el-Ca'ferî el-Mâlikî el-Hacvî, *el-Fikrû's-sâmî fi târîhi'l-fıkhi'l-İslâmî*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), C. I, s. 383.

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Ferkad es-Şeybânî, el-Asl, el-Afgânî (thk.), (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2012), C. I, s. 204.

¹⁷ Özen, “Nehaî”, *DİA*, C. XXXII, s. 537.

¹⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiyâ*, C. IV, s. 225.

¹⁹ İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u beyâni'l-ilm*, C. II, s. 872.

²⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâi ve'l-lugât*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts), C. I, s. 104; Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe Hayâtühü ve Âsâruhü Ârâuhü ve Fıkhuhu*, s. 258.

²¹ İbn S'ad, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, C. VI, ss. 284-290; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiyâ*, C. IV, s. 220.

²² Zehebî, *Siyerü A'lami'n-Nübelâ er-Risâle*, s. 529.

²³ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. Havâsetî el-Abbâsî Ebî İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef, Kemâl Yûsûf el-Hût* (thk.), (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1989), C. III, s. 385.

sorulmasını tavsiye etmiştir.²⁴ Kûfe’de yaşayan bazı fakihler kendilerinden fetva isteyen kişilere, Nehaî’ye gitmelerini ve aldıkları cevapları kendilerine haber vermelerini söylemişlerdir.²⁵ Nehaî’nin mutlak müctehitliği kabul edilmiş, görüşleri günümüze kadar birçok fıkhi konuda açılım sağlamış ve halen de görüşlerinden istifade edilmeye devam edilmektedir.

B. Nehaî’nin Ayetleri Yorumlama Şekli

İbrahim en-Nehaî’nin bulunduğu bölge ve kendisinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlar gereği ulaşabildiği hadislerin azlığından dolayı genellikle ayetlerin zâhir anlamlarını dikkate alarak icthad ettiği görülmektedir.

Nehaî’nin Kur’an ve sünnet naslarının zâhirî/laflî manalarına göre hüküm verdiği herhangi bir tevil ve yoruma başvurmadığı nasların hakiki manalarını dikkate aldığı, genellikle mecaza sapmadığı görülmektedir. Verdiği fetvaları incelediğimizde bu konuda örnek çoktur. Konuya bir örnek verecek olursak; Nehaî Mâide Suresi 45.ve Bakara Suresi 178 ayetlerde geçen “الْقِصَاصُ” (el-kisâs) ve “أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ”²⁶, “enne’n-nefse bin-nefsi” kelimelerini, bu ayetlerde emredilen kasten öldürmelerde kısasın uygulanmasında, katil ile maktul arasında denklik aranmayacağını, bu ayetin bütün cinayetleri kapsadığını belirtmiştir. Şöyle ki; Nehaî maktul köle ya da başka dinden olup İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslimi öldüren bir kişi veya Müslümanın Müslümanı öldürerek işlediği cinayet karşılığında kısas olacağını belirtmiş, aynı şekilde katilin ya da maktulün köle olup olmaması arasında bir ayrıma gitmemiş, cezanın kısas olacağı sonucuna varmıştır. Bu ayetin kapsamından kanun koyucunun (Şâri) istisna tuttuğu katilin öldürdüğü kişiler karşılığında kısas edilmeyeceğini, babanın çocuğunu öldürmesi durumunda kısas uygulanmayacağını kabul etmiştir. Nehaî kısasla ilgili hüküm verirken kendisine başka bir sahih nas ulaşmağı için iki ayeti yeterli gördüğü²⁶ ayetlerden anladığı zâhiri manalar çerçevesinde icthad ettiği görülmektedir.

Nehaî’nin kendisine başka nas ulaşmadığı için ayeti yeterli görüp ona göre hüküm vermesine başka bir örnek, eşler arasında gerçekleşen liân sonucunda bâin talakın meydana geleceğini kabul etmesi verilebilir. Nehaî bu hükmün Kur’an ayetleri ile sabit olduğunu, ayette ifade edilen boşanmanın ebedi bir boşanma sayılamayacağı, ebedi bir ayrılık kabul edilmesi durumunda bunun naslara²⁷ ziyade veya ayeti neshetmek anlamını taşıyacağını bunun da doğru olmayacağını ifade etmiştir.²⁸

²⁴ İbn S’ad, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, C. VI, s. 279; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-esfiyâ*, C. IV, s. 221.

²⁵ İbn S’ad, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, C. VI, s. 281.

²⁶ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Muhallâ*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), C. X, s. 221.

²⁷ Bkz. Nûr 24/6-9, 6-7. Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı, dört kere, doğru söylediğine Allah’ı tanık göstermesi; beşinci olarak da, “eğer yalan söyleyenlerden ise Allah’ın lânetine uğramasını” söylemesidir. 8-İftiraya uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah’ı tanık göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır. 9-Kadının beşinci tanıklık ifadesi, “eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah’ın gazabına uğramayı dilemesi” olacaktır.

²⁸ Aynî, *el-Binâye şerhi’l-Hidâye*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2000), C. V, s. 573.

C. İbrahim en-Nehaî'nin Fetvalarında Zâhiri Yaklaşımlar

1. İbadetlerle İlgili Görüşleri

Bu bölümde Nehahaî'nin nasların zâhirini dikkate alıp, nasları tevil etme yoluna gitmeden ibadetlerle ilgili görüşleri örnekler verilerek açıklanacaktır.

1.1. Cenazeyi Yıkayanın Gusül Alması

Nehaî'ye göre cenaze yıkayan kişinin cenazeyi yıkadıktan sonra boy abdesti alması vaciptir.²⁹ Nehaî başka bir rivayette cenaze yıkayan kişinin gusül abdesti alıp almayacağı sorulduğunda, eğer yıkanan cenaze necis (maddi ve manevi yönden pis) ise cenaze yıkayanların gusül abdesti almaları gerektiğini,³⁰ diğer bir rivayette ise cenazede pislik yoksa bu durumda cenaze yıkayanların namaz abdesti almalarının yeterli olacağını söylemiştir.³¹ Nehaî, Hz. Ali'nin öğrencilerinin cenaze yıkadıktan sonra boy abdesti aldıkları bilgisinin kendisine ulaştığını belirtmiştir.³² Bu konuda şu hadisle istidlal etmiştir: Hz. Peygamber: "Su, sudan dolayıdır." demiştir.³³

Nehaî'nin görüşüne delil aldığı "Su, sudan dolayıdır" hadisinin ihtilam hakkında olduğunu Süddî belirtmiştir.³⁴ Nehaî naslarda yer alan ifadelerin zâhirine bakarak hükmetmiş, naslarda yer alan hükümlerden kastedilen gaye ve makâsı dikkate almayarak hüküm vermiştir. Bazı fakihler ise Nehaî'ye bu konuda katılmamış ölünün gözlerini kapamak, ölüyü yıkamak ve taşımaktan dolayı kişinin ne abdest ne de gusül abdesti alması gerektiğini, ancak eline ya da bedenine bir şey bulaşırsa necaset bulaşan yerin yıkanmasının yeterli olacağı görüşünü benimsemişlerdir.³⁵

1.2. Namaz

Namaz ibadeti bütün İslam ümmeti arasında farzıyetinde hiçbir ihtilaf bulunmayan muhkem bir ibadettir. İslam'ın beş temel esasından biridir. İslam'a göre namazı inkâr eden kâfir, kılmayan ise fâsıktır. Namazını kılmayana önce nasihat ve telkinde bulunulur, kılmamaya devam ederse cezalandırılır.³⁶

Nehaî, Hz. Peygamber'den nakledilen "İslam ile küfür arasında namazı terk etmek vardır."³⁷ hadisini tevil etme³⁸ yoluna gitmeden gerçek anlamıyla almış, namazı özürsüz olarak vakti çıkana kadar kılmayan kişinin kâfir olacağını belirtmiştir.³⁹

²⁹ Şeybânî, *el-Âsâr*, C. II, s. 45; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. I, s. 271.

³⁰ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. II, ss. 469-470.

³¹ Abdurrezzâk es-Sar'ânî, *el-Musannef*, C. III, s. 405; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. I, s. 86.

³² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. I, s. 271.

³³ Nesâî, *Tahârât*, 148.

³⁴ Abdurrezzâk es-Sar'ânî, *el-Musannef*, C. I, s. 248.

³⁵ Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), C. I, s. 82.

³⁶ İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u beyâni'l-ilm*, C. I, s. 237.

³⁷ İbn Mâce "İkâmetü's-Salavât ve's-Sünneti fihe", 77; Ebû Dâvud, "Sünne", 15.

³⁸ Tvîl sözlükte döndürmek ve yorumlamak anlamına gelmektedir. Terim olarak ise tevil lafzın ilk akla gelen manası terk edilerek, onun muhtemel manalarından birisine hamletmektir. Geniş bilgi için bkz. Koçak vd., *Fıkıh Usulü*, 411.

³⁹ Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm Hattâb el-Hattâbî el-Bustî, *Meâlimü's-Sünen*, (Halep: el-Matbatü'l-İlmiyye, 1932), C. I, s. 150.

Bazı fakihler ise nakledilen hadisi kişiyi namaz kılmaya zorlamak ve kişiye baskı yapmak gerektiği şeklinde tevil etmiş, bilerek terk eden Müslümanın dinden çıkmayacağını ancak dövülüp hapsedilebileceği görüşünü benimsemiştir.⁴⁰

1.3. Orucu Bozan Durumlar

Nehaî, kişi oruçluysen kusarsa orucunun bozulmayacağını orucunu kaza etmesine de gerek olmadığını, ancak zorla kusarsa orucunun bozulacağını, bu durumda bozduğu orucun yerine bir gün oruç tutarak bozduğu orucu kaza etmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴¹ Nehaî bu konuda Hz. Peygamber'den nakledilen şu hadisi görüşüne delil almıştır: "Kim oruçluysen kusarsa orucunu kaza etmez, kim ki kasten kusarsa orucunu kaza eder,"⁴²

Nehaî oruçlunun kasten kusması durumunda orucunun bozulacağını ve bozduğu orucunu kaza etmesi gerektiğini, eğer kasti olarak kusmamışsa orucunun bozulmayacağını ve orucunu kaza etmesine gerek olmadığı söylemiştir.

Nehaî, oruçlu kişi yalan söylediğinde orucunun bozulacağı görüşündedir.⁴³ Kendisinden nakledilen diğer bir rivayette ashabın, "yalan söylemenin orucu bozduğunu" söylediklerini ifade etmiştir.⁴⁴

Nehaî'nin, oruçlu iken sakınılması gereken davranışları zâhiri yönüyle almış, nasları yorumlama yoluna gitmemiştir. Ebû Hanîfe'nin dahil olduğu çoğunluk ise naslarda oruçlunun yapmaması gereken fiillerdeki hikmet ve faydaları dikkate alarak, oruçluysen günah olan fiilleri işlemenin orucu bozmayacağını, orucun sevabını azaltacağını, bu yüzden bu türlü günah olan fiilleri yapmamaya dikkat edilmesi gerektiği sonucuna varmışlardır.

1.4. Oruç Kefâreti

Nehaî, ramazan orucunu bilerek bozan kişinin bozduğu orucun yerine bir gün kaza orucu tutması ve orucunu bilerek bozduğu için Allah'tan bağışlanma dilemesi ve ⁴⁵ yaptığı bu hataya tövbe edip bir daha aynı hatayı yapmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁶

Nehaî'nin kişi orucunu her ne surette bozarsa bozsun oruçluysen kefarete gerekmediği görüşünü benimsediği görülür. Ona göre kişi orucunu bozduğunda kaza eder ve Allah'tan bağışlanma diler. Nehaî orucun kasten bozulmasını namaza kıyas etmiş, nasıl ki namaz bozulduğunda kefarete gerekmiyorsa aynı şekilde oruç çeşitli şekillerde kasten bozulduğunda kefarete gerekmediğini kabul etmiştir.⁴⁷

Nehaî'ye göre kişi ramazanda oruçluysen eşiyile cinsel ilişkide bulunsa bu durumda olan kimse o günkü orucunu tamamlayıp, bozduğu orucunu kaza etmesi gerektiğini kabul etmiş,

⁴⁰ Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, C. I, s. 150.

⁴¹ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrahim el-Ensârî, *Kitâbü'l-Âsâr*, Ebu'l-Vefâ (thk.), (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.) s.179; Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. IV, s. 216; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. II, s. 298.

⁴² Tirmizî, Savm, 25.

⁴³ Ebû Nuaym, Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiyâ, C. IV, s. 227.

⁴⁴ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. II, 272; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. IV, s. 307.

⁴⁵ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Âsâr*, 180; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. III, 111; Cessâs, *Muhtasarü İhtilâfi'l-ulemâ*, Abdullah Nezîr Ahmet (thk.), (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1995), C. I, s. 27.

⁴⁶ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. III, s. 110.

⁴⁷ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâli el-Makdisî, *el-Muğnî*, (Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968), C. II, ss. 130-131.

bununla birlikte orucunu kasten bozduğu için Allah'a dilediği kadar hayırla yaklaşarak bağışlanma dilemesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁸ Nehaî bilerek yiyip içmekte olduğu gibi oruçlunun cinsel ilişkide bulunmasının da orucu bozacağını belirtmekte, ancak bu durumu kefâret sebebi olarak görmemektedir. Oruçla ilgili kefâret gerektiren durumlarda kişinin bozduğu orucun yerine oruç tutarak kaza etmesi gerektiğini kabul etmektedir.⁴⁹ Nehaî orucun cinsel ilişki vb. yollarla bozulmasını kişinin namaz kılarken namazının ifsad olması üzerine kıyas etmiştir. Ona göre namaz ifsad olduğunda kefâret olarak bir şey gerekmediği gibi, oruç ifsad olduğunda da kefarete olarak bir şey gerekmez.⁵⁰

Nehaî'nin görüşlerini inceleyecek olursak ramazanda oruç tutan kişi cinsel ilişki yoluyla orucunu bozduğunda hükmü nas ve icmâ ile belli olmadığı için hükme uygun bir illet tespit edilmesi gerekmektedir. Bu illet belli değildir. Acaba bu illet sadece adamın ramazanda oruçlu olduğu gün orucu bozması mıdır? Normal şartlarda kişinin eşiyle cinsel ilişkiye girmesi haram değildir. Ancak Hz. Peygamber adamın bu fiili için ceza belirtmiştir.⁵¹ Zira adamın bu fiili ramazan orucuna karşı saygısızlık anlamı taşımaktadır. Nehaî namazı bozmakla oruç bozmanın arasında fark olmadığını her ikisinin de insan vücudunun ortaya koyduğu normal bir davranış olduğunu, bu konuda kabul ettiği insanın bilerek işlediği her türlü günahta kefâret gerekmediğini tövbe ve istiğfar etmenin yeterli olacağı kuralını benimsemiş, nasları yorumlama yoluna gitmemiştir.⁵²

Nehaî, itikâf yapan kişinin oruçlu olmasının şart olmadığını, isterse oruç tutmayabileceğini kabul etmiştir.⁵³

Nehaî ramazan ayında yolculuğa çıkmayı hoş karşılamamış, yolculuğa çıkmak zorunda kalan kişinin yolculuk sırasında oruç tutması gerektiğine, bunun daha hayırlı olduğuna⁵⁴ şu ayetteki ifadeye dayanarak varmıştır: "...İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutar. Oruca dayanamayanlar, bir düşkünü doyuracak kadar fidye verir. Kim gönülden iyilik yaparsa o iyilik kendisinedir. Oruç tutmanız eğer bilerseniz sizin için hayırlıdır."⁵⁵ Ayetin ifade ettiği anlam müçtehitler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Nehaî ayetin ifade ettiği anlamı yorum yapmaksızın zâhiri anlamıyla alarak seferde orucun hayırlı olduğu kanaatine varmıştır.

⁴⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. IV, s. 318.

⁴⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. IV, 319; Dönmez, "Oruç" *DİA*, C. XXXIII, s. 421.

⁵⁰ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, C. VI, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.) s. 344.

⁵¹ Ramazan günü bir adam orucunu bozmuştu, Hz. Peygamber'e geldi. Peygamberimiz adama 'Köle azat edebilir misin?' diyesordu. Adam 'Hayır' diye cevap verdi. Peygamberimiz 'İki ay peş peşe oruç tutabilir misin?' dedi. Adam 'Hayır' diye cevap verdi. Peygamberimiz 'Altmış yoksulu doyurabilir misin?' dedi. Adam 'Hayır' diye cevap verdi. Hz. Peygamber içerisinde on beş sa' hurma bulunan büyük bir sepet getirerek adama yardım etti. Hz. Peygamber 'Bu hurmaları dağıt.' dedi. Diğer bir rivayette 'Bunları altmış fakire yedir.' dedi. Adam "Şehirde benim ailemden daha fakir aile yoktur." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber adama; 'Bu hurmaları al, kendin ye ve ailen de yedir!' dedi." Bkz. Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Âsâr*, s. 175; Buhari, *Savm*, 31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. XI, s. 532

⁵² Muhammed Ravvâs Kal'acî, *Mevsûatü fikhi İbrahim en-Nehaî*, (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1979) s. 749.

⁵³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. III, s. 415.

⁵⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. IV, s. 390.

⁵⁵ Bakara, 1/184.

1.5. Haccın Farzları

Nehaî haccın farzlarını ihrama girmek,⁵⁶ Arafat ve Müzdelife vakfesi,⁵⁷ Safa ile Merve arasında say,⁵⁸ ziyaret tavafı⁵⁹ olarak ifade eder. Nehaî'nin sa'y yapmanın farz olduğunu dair delil aldığı diğer bir rivayet şöyledir: "Kim hacda olduğu halde, Safa ve Merve arasındaki sa'yı unutursa yeniden hac yapması gerekir. Kim de umre yaparken unutursa yeniden umre yapması gerekir. Hac ve umre ancak sa'yla gerçekleşir."⁶⁰

Nehaî, hacla ilgili ayetlerde geçen ifadeleri zâhiri anlamıyla almış, ayetleri âhad haberlerle tahsis yoluna gitmemiştir. Örneğin Meşar-i Haram ifadesi geçen ayeti "Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. Arafat'tan dalga dalga indiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin; Onu, size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırılmışlardan idiniz..."⁶¹ ayetinde ifade edilen Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikretme emrinden dolayı Müzdelife vakfesinin haccın farzlarından olduğunu kabul etmiştir.

2. Muamelat ve Ukubatla İlgili Görüşleri

Bu bölümde Nehahaî'nin nasların zâhirini dikkate alıp, nasları tevil etme yoluna gitmeden muamelat ve ukubat alanlarıyla ilgili görüşleri örnekler verilerek açıklanacaktır.

2.1. Talakta Kullanılan Lafızlar

Nehaî'ye göre kişinin kullandığı boşanma anlamına gelebilecek, anlamı kapalı olan lafızlarla boşanma gerçekleşir.⁶² Örneğin "Sana ihtiyacım yok." "seni istemiyorum.", "Seni sevmiyorum.", "Sana şehvet duymuyorum." vb. cümlelerle, değişik anlamlara gelebilecek lafızlar kullandığında; kişinin niyetinin önemli olduğunu, kişi kullandığı sözle kaç talaka niyet ettiyse o şekilde kabul edileceğini, eğer sözü öylesine gelişigüzel söylemişse hiçbir anlam ifade etmeyeceğini belirtmiştir.⁶³ Nehaî diğer bir rivayette ise kişi eşine "git nikâhlan" demiş olsa bu sözle boşamaya niyet etmişse bir boşama gerçekleşeceğini, yoksa bu sözün anlam ifade etmeyeceğini söylemiştir.⁶⁴ Erkek eşine "sen benim için uygun kadın değilsin." demiş olsa bu sözün yalan bir söz olduğunu ancak eş bu sözle boşamaya niyet etmişse bu durumda boşanma gerçekleşeceğini, boşamaya niyet etmemişse boşanma anlamı taşımayacağını kabul etmiştir.⁶⁵

Nehaî'ye göre kişi eşine "haliyyetün", "berîyyetün", "bettetün" gibi kesin boşanma manasına gelen ifadeleri kullansa bu lafızlar bir boşama ifade etmekle birlikte⁶⁶ kocasının eşine tekrar dönüp evliliği devam ettirme konusunda daha hak sahibi olduğunu kabul etmiştir.⁶⁷

⁵⁶ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. III, s. 281.

⁵⁷ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. III, s. 226.

⁵⁸ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. III, s. 281.

⁵⁹ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. III, s. 299.

⁶⁰ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. III, s. 353.

⁶¹ Bakara, 2/198.

⁶² İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. IV, s. 77.

⁶³ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. VI, s. 361.

⁶⁴ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. VI, s. 366.

⁶⁵ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. VI, s. 367.

⁶⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. IX, s. 450.

⁶⁷ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. VI, s. 356.

Nehaî ise sözün zâhir anlamını alıp ona göre hareket etmiş, bu konuda kişinin niyetini dikkate almamıştır.

2.2. Liân

Nehaî liânla⁶⁸ ilgili olarak ayrıntıya girmeden konuya şu şekilde açıklık getirmiştir: Kâfir ile Müslüman arasında, köle ve eşi arasında, daha önce had cezası almış olan kadınla eşi arasında liân uygulanmayacağını, liânın hür ve Müslüman karı koca arasında uygulanacağını ifade etmiştir.⁶⁹

Nehaî eşler arasında gerçekleşen liân sonucunda bâin talakın meydana geleceğini, bunun nas ile sabit olduğunu, bu boşanmanın ebedi bir boşanma sayılamayacağını belirtmiş, ebedi bir ayrılık olarak anlaşılması durumunda bunun naslara ilave etmek ve ayeti neshetmek anlamını taşıyacağını, bunun da doğru olmayacağını kabul etmiştir.⁷⁰ Nehaî mülâene yapılarak ayrılan eşlerin birbirlerine ebediyen haram olacağını söylemenin konuyla ilgili ayete ilave yapmak anlamına geleceğini belirtmiştir. Nehaî'ye göre mülâene konusundan bahseden ayette⁷¹ böyle bir ayrıntı mevcut değildir. Ayrıca cezalarla ilgili hükümlerde bu şekilde bir ziyade yapılması söz konusu olamaz, liânla birlikte ayette yer alan iyilikle yanunda tutma ihtimali kaybolur. Bu durumda erkek, sadece ayette ifade edilen iyilikle salıvermeyi tercih durumunda kalır. Nehaî'ye göre kocanın liân yoluyla eşini boşaması durumunda kadınla arasında ebedi haramlık meydana gelmez. Nehaî, eğer kadın mahkemeye başvurup liân talep edip boşanmak isterse, bu durumda aynı şekilde boşanmanın bâin talak olacağını, bunun ebedi bir haramlık meydana getirmeyeceğini belirtmiştir.⁷²

Nehaî erkeğin eşi hakkında söylediği zina suçlamasında yalan söylediğini ifade ederek, eşiyle evlendiği takdirde boşama hakkının olacağını⁷³ ancak bu durumda erkeğe iftira cezası uygulanacağını belirtmiştir.⁷⁴

Nehaî Nûr suresi altıncı ayetinin zâhirine göre amel etmiş, liânla ilgili hükmü ona göre vermiş, konuyla ilgili haber-i vâhid ile ayeti hadisle tahsis yoluna gitmemiştir.

Nehaî'ye göre kişi liân yoluyla ayrıldığı eski eşine, doğurduğu çocuğun kendisinden olmadığını söyleyerek iftira atsa, bu durumda erkeğe iftira cezası uygulanması gerekir.⁷⁵

2.3. Bey Akdi

Nehaî alacağın borçlu dışındaki kişilere satılmasının caiz olduğu görüşündedir.⁷⁶ Nehaî'ye göre, aktin gereği olmayan ya da satış şartlarına uymayan bir şey satış sırasında şart koşulursa,

⁶⁸ Liân; karısının zina ettiğini veya doğan/doğacak çocuğun zina ürünü olduğunu iddia eden kocanın hâkim huzurunda bunu yeminle teyit etmesi, kadının da kocasının yalan söylediğine ve kendisinin masum olduğuna aynı tarzda yemin etmesidir. Geniş bilgi için bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, C. III. 237; *Mv. F.*, "Liân", C. XXXV, s. 246; Mehmet Akif Aydın, "Liân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2003, s. 172.

⁶⁹ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. VII, s. 128.

⁷⁰ Aynî, *el-Binâye şerhi'l-Hidâye*, C. V, s. 573.

⁷¹ Bkz. Nur 24/6-9. ayetler.

⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, C. VII, s. 44.

⁷³ Şeybânî, *el-Asl*, C. V, s. 44.

⁷⁴ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Âsâr*, s. 153.

⁷⁵ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. VII, s. 121.

⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, C. XIV, s. 47.

alışveriş geçerli, şart ise geçersizdir. Bu konuda şu örneği verir: “Kişi malı hibe etmek üzere satsa ya da başkasına satmamayı şart koşsa bu vb. durumlarda akit geçerli ancak ileri sürülen şartlar geçersizdir. Ancak başkasına bağışlamak veya sadaka olarak vermemek üzere bir köle satılsa, şart ve satış geçerlidir.”⁷⁷

Piyasa şartlarını tam olarak bilmeyen müşterinin aldanmasını önleyecek ve haksız kazanca sebep olmayacak, aynı zamanda müşteriye güvenilirliği yüksek alışveriş imkânı temin edecek murâbaha fıkıhta teferruatlı bir şekilde incelenmiştir.

Nehâî murâbahalı (kâr edilerek) satışta kişi elinde bulunan malın gerçek maliyetini söylemeyip sadece “Bana maliyeti şudur.” diyerek satmış olsa bu türlü satışın caiz olmadığını kabul etmiştir.⁷⁸ Ebû Hanîfe ise bir kimse malını murâbaha yoluyla satar ve maliyet konusunda yalan beyanda bulunursa, alıcı bunu öğrendiğinde muhayyer olacağını belirtmiştir. Müşteri dilerse onu fiyatın tamamıyla alır, dilerse malı iade eder semeni alır. Malın hepsini veya bir kısmını tüketirse satış bedelinin tamamı onu bağlar, cehaletten dolayı ücrette indirim yaptırılmaz.⁷⁹

Nehâî ölçülüp tartılmadan satılan malı peşin satın alıp, kabzetmeden satmakta sakınca olmadığını kanaatine şu hadise dayanarak⁸⁰ ulaşmıştır: “Ölçülüp, tartılmadan, satılan malı peşin satın alıp, sonra kabzetmeden satmakta sakınca yoktur.”⁸¹

Nehâî ekmeğin borçlanmasının sayı ile yapılabileceğini kabul etmiş; bu konuda kıyası terk ederek, bu türlü borçlanmanın insanların örf ve adetlerinde yaygın olduğunu bu yüzden geçerli olması gerektiğini söylemiştir. Bu konuda sorulan bir soruda; “İnsanların somun borçlandıkları, ancak somunların standart olmadığı, küçük ya da büyük olabildiğini” söylenmiştir. Nehâî “Bu türlü borçlanmalarda herhangi bir sakınca olmadığı” şeklinde cevap vermiştir.⁸² Nehâî'nin görüşünü örfü dikkate alarak beyan ettiği görülmektedir.

Nehâî satılan malın kusursuzluğunu (halas) iddia edenin bu iddiasından dolayı sorumlu olacağını bu şartı yerine getirmesi gerektiğini kabul etmiş, bu konuda köle örneğini vermiştir. Şöyle ki; satıcının sattığı kölenin kusursuz olduğunu ileri sürmesi ve kölenin kusurlu olması durumunda sorumlu olacağını⁸³ aynı şekilde kusurlu malı iade eden müşteriye malın değerinin geri vermesi gerektiğini söylemiştir.⁸⁴

Nehâî sütü göğsünde birikmiş bir koyun satın alan kişinin koyunu geri vermesi (süre sınırlaması getirmeksizin) ve koyunla birlikte bir sa' hurma vermesi gerektiğini kabul etmiştir.⁸⁵ Bu konuda kendisine ulaşan şu hadislerle amel etmiştir: Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Sütü

⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IV, s. 171.

⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IV, s. 137.

⁷⁹ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrahim el-Ensârî, *İhtilâfû Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, Matbaatu'l-Vefâ, Hindistan ts., ss. 26-33; Şâfiî, *el-Ümm*, Rifat Fevzi Abdulmuttalib (thk.), (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990), C. VII, s. 111; Serahsî, *el-Mebsût*, C. XIII, s. 86.

⁸⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. VII, s. 476.

⁸¹ Abdurrezzak, *el-Musannef*, C. VIII, s. 43.

⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, C. XIV, 31; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, C. VII, s. 395.

⁸³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. IV, s. 19.

⁸⁴ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. IV, s. 434.

⁸⁵ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. VIII, s. 197.

göğsünde birikmiş bir koyun satın alan kişi koyunu beraberinde bir sa' hurma ile birlikte iade eder."⁸⁶

Nehaî ifade edilen icihadlarında kendisine ulaşan nasları zahiri yönüyle almış, kıyasa göre hüküm vermiş, nasları yorumlama yoluna gitmemiştir. Ebû Hanîfe'nin de dahil olduğu cumhur ise naslarda yer alan hükümlerin hikmetlerini de dikkate almış, ayrıca Ebû Hanîfe tüccar olması dolayısıyla da ticari zekasını kullanarak yorumlama yoluna gitmiştir. Muhayyerlik süresinin sınırlandırılmaması su-i istimale sebep olabilecektir. Günümüzde de satın alınan ürünlerde ürünün özelliklerine göre belirli bir süre içinde cayma, iade etme hakkı tanınmaktadır.

2.4. Ehl-i Kitâbın Şahitliği

Nehaî'ye göre Müslüman bir kişi yolculukta ölmeden önce vasiyetine Müslüman tanık bulamadığı için Ehl-i Kitap'tan iki kişiyi tanık yapsa, onların tanıklığı geçerlidir.⁸⁷ Nehaî yolculuk sırasında Müslümanların bulunmadığı durumda, yolculukta yapılan vasiyete Ehl-i Kitap'ın yolculukta yaptıkları vasiyete tanıklığının geçerli olacağını savunurken,⁸⁸ bu konuda şu ayetin zâhiri ile amel etmiştir.⁸⁹ "Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman, vasiyet sırasında aranızda (şahitlik edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder."⁹⁰

Nehaî diğer din mensuplarının aleyhinde Müslümanların şahitliğinin geçerli olduğunu ifade etmiş, ayetin zâhiri (açık) anlamını dikkate almış, yolculuk şartlarını da göz önünde bulundurarak yolculukta Müslümanın yaptığı vasiyeti geçerli saymıştır.⁹¹

Nehaî daha çok ayetlerin zâhiri anlamlarını dikkate alarak hükümler verirken genellikle "âmm" lafızları olduğu gibi almış, tahsis yoluna gitmemiştir. Nehaî'nin bu tutumu fûrû alanına da yansımış, icihadlarında farklı sonuçlara ulaşmalarına sebep olmuştur. Örneğin lûtîlere ve nebbaşa verilecek cezalar vb. türlü konularda nasları tevil yoluna gitmeden nasların zâhiri anlamlarından hareket ederek hükümler vermiştir.

2.5. Zina Suçu ve Cezası

Nehaî, kişi mahremiyle her ne şekilde zina yaparsa yapsın, recm cezası uygulanacağını; mahremle zinanın, mahremi olan kişiyle nikâhlanarak veya evlenmesinin haram olduğunu bilmeyerek vb. şekillerde olabileceğini belirtmiştir. Nehaî zina cezasının mahremi dışındaki kişilerle zina edenlere uygulanan bir ceza olduğu görüşünü benimsememiş,⁹² bu konuda Hz. Ali'nin uygulamasını görüşüne esas almıştır: Bir adam nikâhı altında iki kız kardeş olduğu halde Müslüman oldu. Hz. Ali "Onlardan birisini boşa aksi halde sana zina cezası uygulayım." demiştir.⁹³

⁸⁶ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. VIII, s. 197.

⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, C. XXX, s. 152; İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'ânî'l-azîm (selâme)*, Sâmi b. Muhammed Selâme (thk.), (Riyad: Dâru Trybe, 1999), C. III, s. 194.

⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. XXX, s. 152.

⁸⁹ Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm*, eş-Şeyh Muhammed Muavvaz, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), C. I, s. 464.

⁹⁰ Mâide, 5/106.

⁹¹ Ebû Yûsuf, *İhtilâfî Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, 81; Şafîi, *el-Ümm*, C. VII, 134; Serahsî, *el-Mebsût*, C. XXVIII, s. 153.

⁹² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. XII, s. 201.

⁹³ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. VII, s. 165.

Nehaî, lûtlük fiilinin cezasının zina yapan kişiye verilen ceza ile aynı olduğunu kabul etmiş,⁹⁴ lûtlük fiilini yapan kişi eğer muhsan (evli) ise recm, bekar ise değnek cezasının uygulanması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁵

Nehaî zina eden bekar kişilere yüz değnek cezasının yanında bir senelik sürgün cezası uygulanacağını kabul etmiş,⁹⁶ uygulanacak sürgün cezasında kişilerin ayrı yerlere gönderilmesine dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir.⁹⁷ Nehaî bekarın zinası hakkında Hz. Peygamber'in "Bekar zina ettiğinde bir yıl sürgüne gönderilir."⁹⁸ hadisini görüşüne delil almıştır.

Nehaî kendisine ulaşan nasların zâhiri ile hüküm vermiştir. Bazı fakihler zina eden bekâr kişiye, ayetle⁹⁹ sabit olan yüz değnek vurma cezasından sonra sürgüne gönderilmesinin fitneye sebep olacağını sürgün yerine hapis cezası verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁰ Bu konuda sahâbi uygulamasını esas alarak nasları sedd-i zerâi prensibi çerçevesinde yorumlamışlardır.¹⁰¹ Ayrıca Hz. Ali'nin zina eden bekarlar hakkında şöyle dediği nakledilir: "Birbirleriyle zina eden bekar kişilere sürgün cezasının verilmesi o kişilerin fitneye düşmeleri için yeterlidir."¹⁰²

Nehaî'nin görüşü uygulandığında beraberinde sosyal ve ahlaki açıdan telafisi güç birtakım sonuçlar doğuracaktır. Özellikle zina eden bekar kıza sürgün cezası verildiğinde ailesinden uzaklaşacak dolayısıyla gittiği yerde hayatını idame ettirme konusunda sıkıntı çekecek ve kızın kötü yola düşme ihtimali ortaya çıkacaktır.

2.6. Hırsızlık Suçu ve Cezası (Nebbâş)

Nehaî, nebbâşın¹⁰³ mezardan çaldığı şey el kesilecek değerde ise elinin kesileceğini kabul etmiştir.¹⁰⁴ Nehaî ve onun gibi nebbâşın elinin kesileceğini iddia edenler şu hadisi delil almışlardır: "Kim mezar soyuculuğu yaparsa hırsızlık cezası veririz."¹⁰⁵ Nehaî, kefen soyuculuğu yapan kişiye Hz. Ömer'in ceza vermesini de görüşüne delil almıştır.¹⁰⁶

Nehaî cenazenin gömüldüğü mezarın ölü için ve üzerinde bulunan şeyler için korunaklı bir yer olduğunu kabul etmiş, bu yüzden kefen soyucunun yaptığı hırsızlığı normal bir hırsızlık olarak değerlendirmiştir. Nebbâş'ın yaptığı hırsızlıkta şüphe bulunmadığında ve çalınan mal hırsızlık için belirlenen miktara ulaştığında hırsıza uygulanan cezanın uygulanması gerektiğini kabul etmiştir. Nehaî "Bir kişi canlı bir kişinin elbisesini çaldığında ceza veriliyorsa ölünün

⁹⁴ Şeybânî, *el-Asl*, C. VII, 189; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. V, s. 497; Ebü'l-Hasen (Hüseyn) Rüknu'l-İslâm Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Suğdi, *en-Nütef fi'l-fetâvâ*, Selâhüddin en-Nâhi (thk.), (Beirut; Müessesetü'r-Risâle, 1984), C. I, s. 269.

⁹⁵ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. V, s. 497.

⁹⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. XII, s. 102.

⁹⁷ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. VII, ss. 311-313.

⁹⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. V, s. 541.

⁹⁹ Nur, 24/2, "الرَّائِيَةُ وَالرَّائِي فَاحْجِلُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِثْلَ جَلْدِهِ", (Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun.)

¹⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IX, s. 43.

¹⁰¹ Beyhakî, C. VIII, s. 424.

¹⁰² Hz. Ali'nin zina eden bekarlar hakkında şöyle dediği nakledilir: "Birbirleriyle zina eden bekar kişilere sürgün cezasının verilmesi o kişilerin fitneye düşmeleri için yeterlidir." Bkz. Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. VII, ss. 314-315.

¹⁰³ Nebbâş: Mezar soyucu.

¹⁰⁴ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. X, s. 213; Serahsî, *el-Mebsût*, C. IX, s. 159.

¹⁰⁵ Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, C. XII, s. 409; Serahsî, *el-Mebsût*, C. IX, s. 159.

¹⁰⁶ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. X, ss. 214-215.

elbisesini çaldığında da ceza verilmelidir. Çünkü insanoğlunun ölüsü de dirisi de muhteremdir.” demiştir.¹⁰⁷ Nehaî ise nebbâş hakkındaki şüpheleri dikkate almamış onu normal bir hırsızlık gibi kabul ederek nebbâşa had uygulanacağını ifade etmiştir.

Nehaî'nin ise malın korumasını esas aldığı söylenebilir. Ancak günümüzde kefen soyma şeklinde yapılan hırsızlığın şekli değişmiş, ölen kişinin takma altın dişlerini çalma ya da parmağında bulunan altın yüzükleri çalma vb. şekillere evrilmiştir. Bu türlü hırsızlıkların da cezasız kalmaması insanın ölüsünün hürmetiyetinin korunması açısından önemlidir.

2.7. Dinden Dönme (İrtidat) Suçu ve Cezası

Nehaî dinden dönen kadının tövbe edip tekrar Müslüman olmasının isteneceği, İslam'a geri dönmediği takdirde öldürüleceği görüşünü benimsemiştir.¹⁰⁸ Bir rivayette dinden dönen kişinin tövbe etmesi beklenmeden öldürüleceğini ifade etmiş,¹⁰⁹ diğer bir rivayette ise dinden dönen kadının ne öldürüleceğini ne de hapsedileceğini belirtmiştir.¹¹⁰

Ebû Hanîfe dinden dönen kadınların durumunu savaş meydanında bulunmayan evlerinde duran kadının durumuna kıyas etmiş, dinden dönen kadınları kâfir kadınlar gibi olduğunu belirterek; nasıl ki savaşlarda kâfir kadınlar öldürülüyorsa dinden dönen mürtet kadınların da öldürülmemesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.¹¹¹ Nehaî ise mürtet kadının durumuyla ilgili nasları zâhir anlamıyla almış yorumlama yoluna gitmemiştir.

Nehaî mürtedin dinden döndüğü zaman tam olarak tespit edilemediğinden geride bıraktığı miras mallarının hazineye aktarılması gerektiğini kabul etmiştir.¹¹²

Nehaî mutlak ile mukayyed birlikte bulunduğunda, bir karine yoksa mutlakın mukayyede hamledilmeyeceğini kabul etmiş, mutlak olarak cereyan edeceğini kabul etmiş, dolayısıyla mutlakın yorumlanması yoluna gitmemiş, mutlakın hükmü hangi konuyla ilgiliyse o konuya hasretmiştir.¹¹³

Nehaî'nin eğer bir karine yoksa mutlakın mukayyede hamledilmeyeceği ilkesine dayanarak verdiği fetvaları çoktur. Örneğin yemin kefâretinde tutulması emredilen “ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ” (üç gün oruç tutmalıdır.)¹¹⁴ ayetinde yer alan “صِيَامٌ” (oruç) kelimesi mutlak bir ifadedir. Kişi yeminini bozduğunda bir köle azat edebilir (mü'min-kâfir), isterse on fakiri giydirebileceği gibi bu sayılan iki şeyi yapabilecek maddi gücü yoksa üç gün orucu dilerse peş peşe dilerse de farklı günlerde tutabilir.¹¹⁵ Bu konuda İbn Mes'ud'un naklettiği kıraatte “ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ ”, “peş peşe üç gün oruç tutulması” kaydı yer almaktadır.¹¹⁶ Nehaî bu rivayetle mutlak olan “صِيَامٌ” (oruç) ifadesini takyit etmemiş, dolayısıyla ayette geçtiği şekliyle amel etmiş, orucun fasıllı

¹⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, C. IX, s. 159.

¹⁰⁸ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. X, s. 176; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. V, s. 563; Tahâvî, *Muhtasarü İhtilâfî'l-Ülemâ*, Abdullah Nezâr Ahmed (thk.), (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996), C. III, s. 472.

¹⁰⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. V, s. 563.; Tahâvî, *Muhtasarü İhtilâfî'l-Ülemâ*, C. III, s. 472.

¹¹⁰ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Mûsâ b. Mihrân el-İsbehânî, *Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanîfe Rivâyetü Ebî Nuaym*, Muhammed el-Fârîyâbî (thk.), (Riyad: Mektebü'l-Kevser, 1995) s. 190.

¹¹¹ Ebû Yûsuf, *İhtilâfî Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, ss. 199-201, el-Harâc, s. 197.

¹¹² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. XII, s. 122.

¹¹³ Kal'acî, *Mevsûatü fıkhi İbrahim en-Nehaî*, s. 766.

¹¹⁴ Mâide, 5/89.

¹¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VIII, s. 144.

¹¹⁶ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. VIII, s. 513.

tutulabileceğini kabul etmiştir. Nehaî mutlakın mukayyede hamledilmesini gerektiren bir delil olduğunda mutlakı mukayyede hamletmiştir. Buna “فَأَقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا” (ellerini kesin)¹¹⁷ ayetini “فَأَقْطَعُوا أَيْمَانَهُمَا” iki sağını kesin şeklinde kendisine ulaşan kıraate dayanarak ayetin mutlak ifadesini mukayyede hamletmiş, sadece sağ el ve sağ ayak kesilmesi şeklinde anlamış, sol el ve sol ayağın kesilemeyeceği görüşünü benimsemiştir.¹¹⁸

2.8. Nisap Miktarına Ulaşmayan Farklı Cinsteki Malların Zekâtı

Kişinin elinde bulunan nisap miktarına ulaşmayan farklı cinslerdeki malların zekâta tâbi olup olmayacağı fukaha arasında tartışılmıştır. Nehaî bir kişinin elinde nisap miktarına ulaşmayan on miskal altın ve bir miktar gümüşü olsa, kişi elindeki altın yirmi miskale, gümüş de iki yüz dirheme ulaşmadıkça ve mallarının üzerinden bir yıl geçmiş olsa da bu malların birbirine eklenerek zekâta tâbi olmayacağını ifade etmiştir. Nehaî bu malları farklı cins mallar olarak kabul etmiş, birbirine katılarak zekâtlarının verilemeyeceği görüşünü benimsemiştir.¹¹⁹ Nehaî ayrıca değerli taşların (yakut gibi) ticaret amacıyla elde bulundurulmuyorsa zekâta tâbi olmayacağını ifade etmiştir.¹²⁰ Nehaî naslarda ifade edilen ölçüleri esas almış, yoruma gitmemiştir.

2.9. Yemin Kefareti

Nehaî, yemin kefareti üç gün oruç tutmak şeklinde yerine getirmekte olan kişi, üç günü tamamlamadan ikinci günde, köle azat etme, on fakiri doyurma, giydirme ya da yedirmeye güç yetirir hâle gelirse ikinci günü tamamlamışsa üçüncü günü oruç tutarak yemin kefareti yerine getirmiş sayılacağını söylemiştir. Ancak ikinci günü tamamlamadan orucun dışında diğer seçeneklerden hangisine güç yetirebiliyorsa o şekilde yemin kefareti yerine getirmesi gerektiğini kabul etmiştir.¹²¹

Görüldüğü üzere Nehaî'ye göre kişi yemin kefareti yerine getirirken ilk iki gün içerisinde kişinin durumunda değişme olur, oruç dışında diğer seçeneklere güç yetirebilecek hale gelmişse o şekilde yemin kefareti yerine getirmesi gerekir. Oruç tutma şeklinde yerine getirdiği yemin kefareti geçersizdir.¹²²

Nehaî yemin edip yeminini bozan kişinin istediği kefareti ödeyebileceğini kabul eder. İsterse bir köleyi özgür kılar, isterse on yoksulu yedirir ya da on fakiri giydirir veya üç gün (isterse ara vererek) oruç tutabilir. Nehaî'ye göre “Kur'an'daki (و/veya) şeklindeki ifadelerin bulunduğu konularda seçme hakkı vardır.”¹²³

Nehaî'ye göre yemin kefareti tutulması emredilen “فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ” (üç gün oruç tutmalıdır.)¹²⁴ ayette yer alan “صِيَامٌ” (oruç) kelimesi mutlak bir ifadedir. Kişi yeminini bozduğunda bir köle azat edebilir (mü'min-kâfir), isterse on fakiri giydirebilir, bu sayılan iki

¹¹⁷ Mâide, 5/38.

¹¹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. IX, s. 167.

¹¹⁹ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C. IV, s. 83; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. II, s. 413; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. IV, s. 184.

¹²⁰ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, C, ss. IV, s. 84.

¹²¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. VI, s. 337.

¹²² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. VI, s. 337.

¹²³ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VIII, s. 144.

¹²⁴ Mâide, 5/89.

şeyi yapabilecek maddi gücü yoksa ister peş peşe isterse farklı günlerde üç gün oruç tutabilir.¹²⁵ Bu konuda İbn Mesut'un naklettiği kıraatte "فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَّابِعَاتٍ": (peş peşe üç gün oruç tutulması) kaydı yer almaktadır.¹²⁶ Nehaî bu rivayette mutlak olan "صِيَامٌ" (oruç) ifadesinin tahsis edilemeyeceğini dolayısıyla ayette geçtiği şekliyle amel edileceğini, dolayısıyla orucun fasıllı tutulabileceğini kabul etmiştir. Ebû Hanîfe ise Nehaî'den farklı düşünmüş mutlakın mukayyede hamledileceği kanaatini benimsemiştir.

Nehaî zengin olan kişinin yemin kefâretini, ölüye kefen satın alarak, mescit yaptırarak, ölmüş kişinin borcunu ödeyerek ya da köle azadına para vererek yerine getirmesinin geçerli olmayacağını, zengin kişinin üç gün oruç tutarak yerine getirmesi gerektiğini kabul etmiştir.¹²⁷

Nehaî gibi fetva veren başka alimler de vardır. Zenginler için yemin kefâretinin üç gün oruç tutmak şeklinde uygulanmasının daha caydırıcı olacağı açıktır. Zenginlerin yemin kefâretini maddi yoldan ödemeleri onlar için zor değildir. Ancak üç gün peş peşe oruç tutmak nefse ağır gelecek, zengin olanların yeminlerini eğlence haline getirmelerinin önüne geçilecektir.

Yemin kefaretiyle ilgili diğer bir konu da yemin kefâretinin miktarıyla ilgilidir. Nehaî yemin kefâreti konusunda naslarda geçtiği şekliyle konuyu ele almış, yorum yapmamıştır. Kişinin yemin kefareti verirken on fakirin her birine yarım sa' buğday veya yarım sa' kuru hurma vermesi gerektiğini kabul etmiştir.¹²⁸

Nehaî kişinin niyetine ve yemindeki maksadına bakmaksızın tekrarlanarak yapılan yeminin tek sayılacağını dolayısıyla kişi yeminini bozduğunda tek kefâret vermesi gerektiğini kabul etmiştir.¹²⁹ Nehaî ifade edilen icihadlarında nasların zâhirine göre hüküm vermiş tevil yoluna gitmemiştir.

2.10. Satış Sözleşmesi

Nehaî alacağın borçlu dışındaki kişilere satılmasını caiz olduğu görüşündedir. Hanefîler ise Züfer dışında bu türlü satışın caiz olmadığı görüşündedir.¹³⁰

Nehaî'ye göre, aktin gereği olmayan ya da satış şartlarına uymayan bir şey satış sırasında şart koşulursa, alışveriş geçerli şart ise geçersizdir. Bu konuda şu örneği verir: Kişi malı hibe etmek üzere satsa ya da başkasına satmamayı şart koşsa bu vb. durumlarda akit geçerli ancak ileri sürülen şartlar geçersizdir. Ancak başkasına bağışlamamak veya sadaka olarak vermemek üzere bir köle satılsa, şart ve satış geçerlidir.¹³¹

Nehaî murâbahalı (kâr edilerek) satışta kişi elinde bulunan malın gerçek maliyetini söylemeyip sadece "Bana maliyeti şudur." diyerek satmış olsa bu türlü satışın caiz olmadığını kabul etmiştir.¹³² Ebû Hanîfe ise bir kimse malını murâbaha yoluyla satar ve maliyet konusunda yalan beyanda bulunursa, alıcı bunu öğrendiğinde muhayyer olacağını belirtmiştir. Müşteri dilerse onu fiyatın tamamıyla alır, dilerse malı iade eder semeni alır. Malın hepsini veya bir

¹²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, C. VIII, s. 144.

¹²⁶ Abdurrezzâk es-Sar'ânî, *el-Musannef*, C. VIII, s. 513.

¹²⁷ Şeybânî, *el-Asl*, C. III, s. 225.

¹²⁸ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Âsâr*, ss. 64, 168; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. VI, s. 341.

¹²⁹ Abdurrezzâk es-Sar'ânî, *el-Musannef*, C. VIII, ss. 503-504; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. VI, s. 313.

¹³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, C. XIV, s. 47.

¹³¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IV, s.171.

¹³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IV, s. 137.

kısmını tüketirse satış bedelinin tamamı onu bağlar, cehaletten dolayı ücrette indirim yaptırılmaz.¹³³

Nehaî ölçülüp tartılmadan satılan malı peşin satın alıp, kabzetmeden satmakta sakınca olmadığı kanaatine şu hadise dayanarak¹³⁴ ulaşmıştır: “Ölçülüp, tartılmadan, satılan malı peşin satın alıp, sonra kabzetmeden satmakta sakınca yoktur.”¹³⁵

Nehaî'nin görüşü esas alındığında, ticaret hayatında aldanmalara ve alıcı ile satıcı arasında nizaya sebep olması muhtemeldir

Nehaî ekmeğin borçlanmasının sayı ile yapılabileceğini kabul etmiş, bu konuda kıyası terk ederek, bu türlü borçlanmanın insanların örf ve adetlerinde yaygın olduğunu bu yüzden geçerli olması gerektiğini söylemiştir. Bu konuda sorulan bir soruda; “İnsanların somun borçlandıkları, ancak somunların standart olmadığı, küçük ya da büyük olabildiğini” söylenmiş, Nehaî “Bu türlü borçlanmalarda herhangi bir sakınca olmadığı” şeklinde cevap vermiştir.¹³⁶ Nehaî'nin görüşünü örfü dikkate alarak beyan ettiği görülmektedir.

Onun döneminde ekmeğin yapımının standart hale gelmemesi muhtemeldir. Günümüzde ekmeğin yapımı standart hale gelmiştir. Bu konuda yanlış yapanlar denetimlerle engellenebilmektedir. Nehaî'nin de ifade ettiği gibi insanların bu türlü borçlanmalara ihtiyacı muhakkaktır. Bu türlü akitlerin yasaklanması günlük hayatta insanların zorluklarla karşılaşmasına sebep olacaktır. Nehaî'nin görüşü uygulanabilirlik açısından daha tutarlıdır. Zira Nehaî ekmeğin borçlanmasındaki durumu çekişmeye yol açmayacak cehalet-i yesire cinsinden kabul ederek bu türlü borçlanmalarda sakınca görmemiştir.

Nehaî satılan malın kusursuzluğunu (halas) iddia edenin bu iddiasından dolayı sorumlu olacağını, bu şartı yerine getirmesi gerektiğini kabul etmiş, bu konuda köle örneğini vermiştir. Şöyle ki; satıcının sattığı kölenin kusursuz olduğunu ileri sürmesi ve kölenin kusurlu olması durumunda sorumlu olacağını,¹³⁷ aynı şekilde kusurlu malı iade eden müşteriye malın değerinin geri vermesi gerektiğini söylemiştir.¹³⁸

C. Nehaî'nin Şaz Görüşleri

Nehaî'nin hiçbir fakihin ortaya koymadığı; sâime hayvanların dişilerinin zekâta tâbi olacağı, içki dışında her türlü içeceğin sarhoş etmediği sürece içilebileceği, kurbanın zi'l-hicce ayının tamamında kesilebileceği, eşlerden bir tanesinin Müslüman olması durumunda erkek ne zaman Müslüman olursa olsun eşinin kendisine verileceği, oruç her ne surette bozulursa bozulsun diğer ibadetlerde olduğu gibi kazasını yapmanın yeterli olacağı dolayısıyla oruç kefaretinin olmadığı, mürtedin öldürülmeyip ebediyen tövbe etmesinin isteneceği¹³⁹ gibi şaz görüşleri vardır.

¹³³ Ebû Yûsuf, *İhtilâfî Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, ss. 26-33; Şafîî, *el-Ümm*, C. VII, s. 111; Serahsî, *el-Mebsût*, C. XIII, s. 86.

¹³⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, C. VII, s. 476.

¹³⁵ Abdurrezzak, *el-Musannef*, C. VIII, s. 43.

¹³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, C. XIV, s. 31; Alaüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), C. VII, s. 395.

¹³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, C. IV, s. 19.

¹³⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, C. IV, s. 434.

¹³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IX, s. 6.

Sonuç

Nehaî İslam Hukuku'nun teşekkül dönemi fakihlerindendir. Nehaî, Kûfe'de yaşamıştır. Kaynaklarda ilim öğrenmek amacıyla Kûfe'den başka yerlere gittiğine dair bilgi yer almamaktadır. Nehaî'nin hayatı boyunca Kûfe'de kalması ve çeşitli ilim merkezlerine gidememesi, onu ilmi yönden belirli bir çevreyle yetinmek zorunda bırakmıştır.

Nehaî'nin yaşadığı dönemde Kûfe'nin içinde bulunduğu sosyoekonomik çevrede birçok grup ve fırkanın bulunması onu özellikle hadisleri ictihadlarında kullanırken daha dikkatli olmaya itmiştir. Bu durum ister istemez Nehaî'yi zâhire göre hüküm vermeye sevk etmiştir.

Nehaî'nin ictihadlarında zâhiri önceleme Sâime hayvanların dişilerinin zekâta tâbi olacağı, içki dışında her türlü içeceğin sarhoş etmediği sürece içilebileceği, kurbanın zi'l-hicce ayının tamamında kesilebileceği, eşlerden bir tanesinin Müslüman olması durumunda erkek ne zaman Müslüman olursa olsun eşinin kendisine verileceği, oruç her ne surette bozulursa bozulsun diğer ibadetlerde olduğu gibi kazasını yapmanın yeterli olacağı dolayısıyla oruç kefaretinin olmadığı, mürtedin öldürülmeyip ebediyen tövbe etmesinin isteneceği gibi şaz görüşleri ortaya koymasına sebep olmuştur.

Nehaî'de görülen zâhire göre hüküm verme, tevil yolunu tercih etmeme prensibi zaman zaman hukuki açıdan telafisi güç sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin Nehaî, zina eden bekar kıza sürgün cezası verilmesi gerektiğini savunmuştur. Onun görüşü uygulandığı takdirde zina eden kız ailesinden uzaklaşacak dolayısıyla gittiği yerde hayatını idame ettirme konusunda sıkıntı çekecek ve kızın kötü yola düşme ihtimali ortaya çıkacaktır.

Kaynakça

- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usulü*, İFAV, İstanbul 1992.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *el-Binâye şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır (thk.), Dâru Tûğû'n-Necât, Beyrut 2002.
- Bustî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm Hattâb el-Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, el-Matbatü'l-İlmiyye, Halep 1932.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Muhtasaru İhtilâfi'l-ulemâ*, Abdullah Nezâr Ahme (thk.), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1995.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Oruç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 423.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. Eşâs b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (thk.), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut ts.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. İshâk b. Mihrân el-İsbahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiyâ*, 10 Cilt, es-Saâde, Beyrut 1974.
- _____, *Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanîfe Rivâyetü Ebî Nuaym*, Muhammed el-Fârîyâbî (thk.), Mektebü'l-Kevser, Riyad 1995.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrahim el-Ensârî, *İhtilâfü Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, Matbaatu'l-Vefâ, Hindistan ts.
- _____, *Kitâbü'l-Âsâr*, Ebu'l-Vefâ (thk.), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe Hayâtühü ve Âsâruhü Ârâuhü ve Fıkhuhü*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1991.
- Hallâf, Abdü'l-Vehhâb, *İlmü usûli'l-fık ve hulâsatü târihi'l-teşrî'il-İslâmî*, Matbaatü'l-Medenî, Kahire ts.
- el-Hacvî, Muhammed es-Saâlebî el-Ca'ferî el-Mâlîkî, *el-Fikrû's-sâmî fi târihi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer Abdilazîz ed-Dîmeşkî el-Hanefî, *Reddül-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Dârü'l-fikir, Beyrut 1992.
- İbn Abdülber En-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed, *Câmi'u beyânî'l-ilm*, Ebû'l-Eş'âs ez-Züheyri (thk.), 2 Cilt, Dâru İbni'l-cevzi, Riyad 1994.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b Osman b. Havâsetî el-Abbâsî, *el-Musannef*, Kemâl Yûsûf el-Hût (thk.), 7 Cilt, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Muhallâ*, 12 Cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts.
- İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'ânî'l-azîm (selâme)*, Sâmi b. Muhammed Selâme (thk.), Riyad: Dâru Teybe 1999.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî el-Cemmâilî ed-Dimaşkî es-Salihî el-Hanbelî, *el-Muğni*, 10 Cilt, Mektebetü'l-Kâhire, Kâhire 1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, Muhammed Fuad Abdu'l-Bâkî (thk.), Şuayb el-Arnavûtî (thk.), Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kahire ts.
- İbn S'ad, Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Tabakâtü'l-Kübrâ İlmîyye*, Muhammed Abdulkâdir Atâ (thk.), Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 1990.
- Kâsânî, Alaüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 1986.
- Kal'acî, Muhammed Ravvâs, *Mevsûatü fikhi İbrahim en-Nehâi*, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Mısır 1979.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyar li ta'lîli'l-muhtâr*, 5 Cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul 1991.
- Mehmet Akif Aydın, "Liân", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 172.
- Mv. F., "Liân", C. XXXV, s. 246.
- Müslim, Haccac Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbüri, *el-Müsned es-Sahîh el-Muhtasar*, Muhammed Fuad Abdu'l-Bâkî (thk.), Dâru İhyâi't-turâsî'l-Arabî, Beyrut ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, C. VI, s. Beyrut ts.
- _____, *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, C. I, Darü't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1973
- _____, *Tehzîbü'l-esmâi ve'l-lugât*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts.
- Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdîrrahmân b. Hallâd el-Fârisî, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvi ve'l-vâ'i*, Muhammed Accâc el-Hatîb (thk.), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdül-Kerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî, *el-Ensâb*, Abdurrahmân b. Yahyâ (thk.), Dairatü'l-Maârif el-Osmâniyye, Haydarabât 1963.
- Semerkindî, *Bahrü'l-ulûm, eş-Şeyh Muhammed Muavvaz*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye Beyrut 1993.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, 30 Cilt, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1993.
- Suğdî, Ebû'l-Hasen (Hüseyn) Rüknu'l-İslâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed, *en-Nütef fi'l-fetâvâ*, Selâhüddîn en-Nâhî (thk.), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984.
- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, *el-Ümm*, Rifat Fevzi Abdulmuttalib (thk.), 8 Cilt, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1990.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Ferkad, *el-Asl*, el-Afgânî (thk.), Dâru İbn Hazm, Beyrut 2012
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrahim b. Alî b. Yûsuf, *Tabakâtü'l-fukahâ*, Dâru'r-Râidî'l-Arabî, Beyrut 1976.
- Tahâvî, *Muhtasarü İhtilâfi'l-Ülemâ*, Abdullah Nezir Ahmed (thk.), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1996.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. et-Türkmânî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ er-Risâle*, Şuayb el-Arnavûtî (thk.), 25 Cilt, Müessesetü'r-Risâle, Kahire 1985.
- Zeylâî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfi el-Bâriî; *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ er-Risâle*, Şuayb el-Arnavûtî (thk.), 25 Cilt, Müessesetü'r-Risâle, Kahire 1985.